

Lagmannen

Justitiedepartementet

103 33 STOCKHOLM

Yttrande över betänkandet Tryggare hem för barn (SOU 2022:71)

(Ju2023/00125)

Tingsrätten ställer sig bakom utredningens förslag, ställningstaganden och bedömningar i de delar som inte särskilt omnämns i det följande.

Umgänge - förslag till ändring i 6 kap. 2 a § föräldrabalken

Utredningen hade i uppdrag att föreslå de författningsändringar som behövs för att stärka skyddet för barnet när fråga uppkommer om umgänge med en förälder som har utövat våld eller gjort sig skyldig till någon annan allvarlig kränkning. En naturlig följd av det är att utredningen fokuserat på de mål i domstol där det förekommer den typen av omständigheter. Med det sagt, innebär utredningens förslag en förändring i bestämmelsen som ska tillämpas i alla familjemål där umgägesfrågan prövas. Utredningen har även i sin konsekvensanalys kommit fram till att förslaget till viss del kan påverka hur domstolarna beslutar i fråga om vårdnad och boende.

Enligt tingsrättens mening är det relativt vanligt förekommande med familjemål där det inte finns risk för våld eller allvarlig kränkning av

barnet, vilket medför att hänsynstaganden vid bestämmelsens utformning även bör göras i förhållande till omständigheter i andra typer av mål än dem utredningen fokuserat på. Det tingsrätten framför allt saknar i utredningens överväganden är en riskanalys i fråga om mål där det förekommer att en förälder motverkar umgänge eller liknande, s.k. umgängessabotage. Tingsrätten bedömer att umgängessabotage är en förhållandevis återkommande risk i familjemål gällande umgänge och att det är en omständighet som är viktig att beakta vid bestämmandet av barnets bästa.

Den s.k. kontaktprincipen, som idag återges i bestämmelsen, har en historia i svensk praxis som inneburit att den fått mer eller mindre genomslag över tid. Tingsrätten instämmer i utredningens överväganden om att principen bör ha mindre genomslag än den har idag i mål där det förekommer risk för våld eller allvarliga kränkningar av barnet. Dock finns starka skäl för att principen ska väga tungt i de familjemål som främst rör föräldrarnas samarbetsförmåga. Domstolen bör i den typen av mål lägga stor vikt vid att barnet har en grundläggande rätt till kontakt och umgänge med båda sina föräldrar. Det kan konstateras att utredningen inte har presenterat någon riskanalys som visar vilka konsekvenser det kan innebära för ett barn att förlora kontakten med en förälder under uppväxten.

Utifrån praktisk erfarenhet kan nämnas att det finns en närmast pedagogisk fördel av att kontaktprincipen framgår i lagtext som en omständighet som det särskilt ska fästas avseende vid. Domaren kan vid samförståndsdiskussioner i mål som rör föräldrarnas samarbetsproblem hänvisa till att lagstiftaren särskilt lyft fram principen i lagtext för att få parterna att förstå hur viktigt det är för barnet att ha en god relation till båda sina föräldrar.

Tingsrätten anser alltså att det i lagtext ska framgå att bedömningen av barnets bästa är en helhetsbedömning, och att det vid den bedömningen bl.a. ska beaktas risken för att barnet far illa och barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Det innebär en förändring i lagtext som medför att det inte betonas att det särskilt ska

fästas avseende vid vissa omständigheter, vilket förtydligar något att bedömningen är just en helhetsbedömning.

Vidare har tingsrätten synpunkter på de överväganden utredningen gör i fråga om umgänge som påbörjas i ett inledande skede i domstolsprocessen. Till skillnad från utredningen anser tingsrätten att ett förordnande om umgänge, särskilt sådant med umgängesstöd, är ett mycket bra verktyg för domstolen i att bedöma om ett umgänge mellan barnet och ena föräldern är till barnets bästa eller inte. Självklart ska domstolen inte förordna om umgänge om det finns risker för att barnet far illa vid sådant umgänge. Dock förekommer det ofta mål där barnet inte träffat en förälder på väldigt lång tid och för att domstolen såväl som parterna ska kunna veta hur väl ett umgänge fungerar är det av särskild vikt att kunna förordna om umgänge med umgängesstöd under processens gång. På det sättet får barnet även möjlighet att träffa sin förälder igen under trygga och övervakade förhållanden. Om det framkommer att det inte är till barnets bästa att ha fortsatt umgänge med föräldern har domstolen möjlighet att avbryta detta. Socialnämnden kan även få i uppdrag av domstolen att yttra sig över hur umgänget fungerat och det ger ett betydelsefullt underlag för parterna och domstolen i den fortsatta processen – och framför allt vid slutligt avgörande i målet. Alternativet skulle vara att domstolen först vid domstillfället, dvs. i samband med målets avskiljande, förordnar om umgänge. Vid ett sådant förfarande skulle det inte alls finnas samma verktyg för domstolen att utvärdera och anpassa umgänget för barnet.

Mot bakgrund av dessa överväganden är tingsrättens förslag att andra stycket i bestämmelsen istället ska ha följande lydelse:

Bedömningen av barnets bästa ska ske genom en helhetsbedömning.

Vid bedömningen ska beaktas bl.a.

– risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och

– barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Under alla förhållanden bör formuleringen i andra stycket första meningen vara: ”Bedömningen av barnets bästa *ska ske genom* en helhetsbedömning.”.

Vårdnadsöverflyttning - förslag till ändring i 6 kap. 8 § föräldrabalken

Tingsrätten tillstyrker förslaget i sak. Dock bör lagtexten formuleras annorlunda.

Första stycket andra meningen bör istället formuleras enligt exempelvis följande: ”Rätten *ska under angivna förutsättningar* utse denne eller dessa att såsom särskilt förordnade vårdnadshavare utöva vårdnaden om barnet.”.

Psykolog - förslag till ny bestämmelse, 6 kap. 19 a § föräldrabalken

Tingsrätten avstyrker utredningens förslag om att införa bestämmelserna.

Socialnämndens utredningar i familjemål utgör i regel ett mycket gott underlag för domstolen att bedöma vad som är bäst för barnet. Därtill finns det redan idag en möjlighet för domstolar att inhämta utredning från andra organ än socialnämnden i enlighet med 6 kap. 19 § föräldrabalken.

Tingsrätten ser en risk med en särskild bestämmelse om att rätten får begära in sakkunnigutlåtande från en psykolog, eftersom det kan få effekten av att vara konfliktskapande åtgärd snarare än tvärtom. Det kan nämligen få till följd att en part väljer att ge eller begära in ytterligare sakkunnigutlåtanden om psykologens sakkunnigutlåtande går emot deras talan. Detta skulle kunna få negativa följder eftersom det riskerar att förhöja konfliktnivån och förlänga handläggningen av målet.

Vidare bedömer tingsrätten att ytterligare utredning som består i att en psykolog yttrar sig över handlingarna i målet, inte skulle tillföra något

större värde i familjemål. I sådant fall, om det skulle införas en bestämmelse om att domstolen skulle ha möjlighet att begära in yttrande från en psykolog, vore det mycket lämpligare att denne träffade barnet för eget barnsamtal. På sådant sätt skulle en psykolog kunna göra sin egen bedömning om vad som är till barnets bästa.

Om förslaget likväl skulle genomföras bör formuleringen i lagtext kompletteras med ett förtydligande om att psykologens sakkunnigutlåtande ska avse bedömningen av barnets bästa. Så som förslaget är formulerat kan lagtexten tolkas som att psykologen exempelvis ska yttra sig över vårdnadshavares lämplighet. Vidare framgår inte av författningsförslaget att psykologen endast ska yttra sig över handlingarna i målet, och att denne inte ska hålla barnsamtal eller liknande.

Slutligen, anser tingsrätten att det vid ett genomförande av förslaget bör tas fram underlag som anger för domstolarna vilka psykologer som kan förordnas som sakkunniga.

Offentligt biträde - förslag till nya bestämmelser i 6 kap. föräldrabalken

Tingsrätten avstyrker utredningens förslag.

Många av de argument som utredningen lyft fram som innebär att barn ska ha rätt till offentligt biträde i mål om vårdnadsöverflyttning gör sig minst lika starkt gällande för barn i andra typer av vårdnads- mål. Det skulle därmed utifrån ett enhetligt och rättvist perspektiv bli en besynnerlig ordning om det skulle införas ett nytt institut av biträden i föräldrabalken som endast skulle förordnas för barn i mål om vårdnadsöverflyttning.

Så som utredningen lyft fram under avsnitt 7 är prövningen av frågor som rör om vårdnaden av barn civilrättsliga och hanteras därmed i allmän domstol. Tingsrätten ställer sig mycket tveksam till utredningens förslag att införa en rättslig figur i den civilrättsliga processen i allmän domstol som är hämtad från den offentliga rätten och allmän förvaltningsdomstol.

Tingsrätten vill framhålla att maktbalansen mellan föräldrarna i ordinarie vårdnadsfall (alltså sådana fall där föräldrarna är motparter till varandra) sällan är jämn. En vårdnadsprocess mellan två föräldrar i domstol kan dessutom leda till ett resultat där ett barn inte får träffa sin ena förälder mer. För barnet, och för föräldern som inte får träffa sitt barn mer, innebär detta ett långtgående ingrepp i deras privat- och familjeliv.

Tingsrätten anser att det finns tyngre vägande skäl för att barn i ordinarie vårdnadsfall ska ha ett eget biträde, eftersom föräldrarna är parter i sådana fall. Det kan innebära att ingen av parterna för en talan som är grundad i barnets bästa, utan snarare en talan som grundar sig i föräldrarnas egna intressen. I fall som gäller vårdnadsöverflyttning för socialnämnden en talan som faktiskt grundar sig i barnets bästa. Det kan i ordinarie vårdnadsfall vara svårt att utreda vad som är barnets åsikter eftersom det befinner sig i en intressekonflikt mellan sina föräldrar. Båda parterna i sådana fall har en subjektiv uppfattning om barnets bästa, och det vore till fördel för barnet om denne hade ett eget biträde som var oberoende av föräldrar och som kunde företräda det och framföra dennes åsikter.

Socialnämnden ska, genom socialtjänsten, vid ett ärende om vårdnadsöverflyttning utreda vad som är bäst för barnet. Socialnämnden har ingen beslutanderätt i fråga om vårdnadsöverflyttning och intar således en objektiv position i processen. Det är även socialnämndens ansvar att utreda barnets vilja och nämnden har ansvar för att informera barnet om processens gång. Socialnämnden har alltså, till skillnad från i andra typer av vårdnadsfall, ett betydligt större ansvar för att tillvarata barnets rätt i en process som rör vårdnadsöverflyttning, och är därmed också ett större stöd för barnet.

Tingsrätten vill i sammanhanget påpeka vad som framkommit i utredningens kartläggning av domar om vårdnadsöverflyttning, nämligen att i ungefär tre fjärdedelar av målen som kommer in till domstol har barnets vårdnadshavare antingen samtyckt eller inte lämnat någon inställning till ansökan om vårdnadsöverflyttning. Vidare framgår att

överklagandefrekvensen i mål om vårdnadsöverflyttning är mycket låg. Detta ska jämföras med de vårdnads mål som inte gäller vårdnadsöverflyttning, och i vilka frågorna ofta är tvistiga, konfliktfyllda och ofta mycket komplicerade.

När det kommer till föräldrars rätt till biträde i mål om vårdnadsöverflyttning finns det redan ett system på plats, rättshjälpsbiträden, som även gäller för föräldrar i andra typer av vårdnads mål. Tingsrätten anser att utredningen inte lyft fram tillräckligt starka skäl för att i just mål om vårdnadsöverflyttning frånga ordningen om att en part kan få hjälp av ett ombud genom att ansöka om rättshjälpsbiträde. Däremot finns det enligt tingsrättens mening skäl att se över förutsättningarna för att få rättshjälpsbiträde, eftersom det finns omständigheter som talar för att fler än de som är berättigade till det idag borde kunna få sådant biträde.

Vidare har domstolen möjlighet att pröva yrkanden om umgänge inom ramen för mål av vårdnadsöverflyttning och det är enligt tingsrättens erfarenhet relativt vanligt förekommande. Utredningen har inte diskuterat frågan om vilken roll ett eventuellt offentligt biträde skulle inta vid prövningen av ett umgängesyrkande. Tingsrätten konstaterar att det beträffande den frågan skulle kunna uppkomma svår gränsdragningsproblematik. Det skulle därutöver framstå som orättvist om barn i mål om vårdnadsöverflyttning hade ett offentligt biträde som hade möjlighet att yttra sig i umgängesfrågan, medan de barn som förekommer i andra typer av vårdnads mål inte hade det.

Om förslaget likväl skulle genomföras har tingsrätten synpunkter på förslaget i sak beträffande tredje stycket i 20 kap. 9 § föräldrabalken: ”Offentligt biträde ska inte förordnas om behov av biträde saknas.”. Det kan vara svårt för domstolen att bilda en uppfattning om huruvida behov saknas eller inte. Framför allt gör det sig gällande i de fall där ansökan om biträde inkommer till domstolen under utredningens gång och innan ansökan om vårdnadsöverflyttning gjorts. Så som förslaget är utformat anges inga särskilda omständigheter för när behov saknas. Utan sådana exempel är det svårt för domstolen att göra en bedömning

i varje enskilt fall. Det vore i sådant fall en rimligare ordning att ett offentligt biträde ska förordnas för i vart fall barnet i alla mål om vårdnadsöverflyttning (jämför med förutsättningarna för när god man ska förordnas i mål om förvaltare, 20 kap. 2 § andra stycket föräldrabalken).

Det är vidare något otillfredsställande att det är socialnämnden som vid ett inledande av utredning ska avgöra om barnet och föräldern är i behov av biträde eller inte, och därvid besluta om nämnden ska ansöka om sådant vid domstol. Det innebär alltså i praktiken att socialnämnden har en viss beslutanderätt i fråga om rätten till biträde. Detta motverkar syftet med förslaget, dvs. att barnet och föräldern ska få en tydligare fristående röst i förhållande till nämnden. En rimligare ordning borde i sådant fall vara att socialnämnden ska skicka in ansökan om offentligt biträde för barnet och föräldern när den inleder utredning om vårdnadsöverflyttning, och att det sedan är domstolen som har att avgöra om biträde ska förordnas eller inte.

Slutligen, om det ändå skulle finnas övervägande skäl som talar för att barnet ska ha rätt till ombud i en domstolsprocess som gäller vårdnadsöverflyttning, skulle det enligt tingsrättens mening vara lämpligare att använda sig av de verktyg som redan finns i föräldrabalken, dvs. exempelvis förordna om god man i enlighet med 20 kap. 2 § andra stycket föräldrabalken.

Vidare noterar tingsrätten att det av lagtext inte framgår vem som får ansöka om offentligt biträde.

Om förslaget likväl skulle genomföras har tingsrätten även synpunkter på vissa formuleringar.

Första stycket i 20 kap. 9 § föräldrabalken bör formuleras enligt följande: ”Vid prövningen av frågor om särskilt förordnad vårdnadshavare eller tillfällig vårdnadshavare enligt 6 kap. 7–8 a och 10 d §§ ska ett offentligt biträde enligt lagen (1996:1620) om offentligt biträde förordnas för barnet *samt för* barnets vårdnadshavare.”

Femte stycket i 20 kap. 10 § föräldrabalken bör formuleras enligt följande: ”Ett offentligt biträde för ett barn *får* inte tillåtas att sätta någon annan i sitt ställe.”

Tingsrätten ställer sig tveksam till om andra meningens i andra stycket i 20 kap. 10 c § föräldrabalken behövs: ”Vid sammanträde och förhandling ska biträdet få tillfälle att yttra sig.”, eftersom det säger sig självt om det offentliga biträdet är kallat till sammanträdet eller förhandlingen.

Kostnader

Utredningen har bedömt att förslaget kommer innebära en kostnadsökning för rättsliga biträden, men att de ökade kostnaderna ryms inom det befintliga anslaget för rättsliga biträden.

Tingsrätten konstaterar att detta ofta är en slutsats som nås i de lagförslag som innebär tillkommande kostnader och arbetsuppgifter i domstolar. Var för sig stämmer det förvisso att begränsade ökade kostnader ryms inom befintligt anslag. Men vid en överblick över samtliga förslag måste rimligtvis den samlade belastningen på domstolar långt överskrida de befintliga ramarna. Genom att inte ta hänsyn till detta påverkas den redan hårt ansträngda arbetsbördan i domstolarna till det negativa och får stora konsekvenser för personal som arbetar där.

Detta yttrande har beslutats av lagmannen Mats Sjösten, rådmannen Niklas Andersson och tingsfiskalen Lovisa Kvist, referent.

Mats Sjösten